

دانشگاه اراک

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

کارشناسی ارشد تاریخ (ایران دوره ی اسلامی)

**عنوان پایان نامه : تحولات سیاسی کردستان اردلان در عصر
افشاریه و زندیه**

پژوهشگر

رمضان رجبی

استاد راهنما

آقای دکتر عبدالله متولی

استاد مشاور

آقای دکتر علی اصغر میرزایی

پاییز ۱۳۹۰

تقدیم به :

پدر و مادر وهمسرم

به پاس زحماتشان

تقدیر و تشکر:

با شکر و سپاس به درگاه خداوند متعال به واسطه نعمت های بیکران و لطف و مهربانی فراوانی که در حق این بنده حقیر ارزانی داشته است. این مجموعه ناچیز فراهم نشد مگر به واسطه همراهی جمع زیادی از عزیزانی که پیوسته اینجانب را مورد محبت و التفات قرار دادند و بزرگوارانہ بر من منت نهادند.

نخست به سرانجام رساندن این رساله را مرهون استاد ارجمندم جناب آقای دکتر عبدالله متولی هستم که پیوسته از دریای بیکران علم ایشان به قدر وسع خود بهره مند شده ام. از زحمات و راهنمایی های بی دریغ ایشان نهایت تشکر را دارم. از زحمات استاد مشاور ارجمند جناب آقای دکتر علی اصغر میرزایی نیز که همیشه با راهنمایی های ارزنده خویش مرا یاری دادند سپاسگزار می باشم. از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر علی شعبانی که زحمت داوری این پایان نامه را پذیرفته اند نهایت سپاس را دارم.

از زحمات و محبت های خانواده ی همسرم که همیشه یاور اصلیم در امر ادامه تحصیل بوده اند نیز کمال تشکر را دارم. از زحمات تمامی دوستان خویش که مرا در تهیه این پایان نامه یاری دادند از جمله آقایان: پیمان ریحانی نیا، دکتر یوسف رجبی، احسان عبدی، محمدرضا صفری، افراسیاب جمالی، مسعود رجبی و خانم طاهره پرنالدین کمال تشکر را دارم.

چکیده :

خاندان اردلان، حاکمیت کردستان اردلان، را که یکی از ایالت های مهم ایران بود ، را در قرن هفتم تا سیزدهم هجری قمری در اختیار داشتند .حکمرانی این خاندان در دوره صفویه ، با انتخاب شدن آنان از سوی حکومت مرکزی و تغییر مذهب کاملاً تثبیت گردید. والیان اردلان، همراه با سایر والیان مناطق دیگر در سلسله مراتب حکومتی بعد از پادشاه در بالاترین جایگاه قرار داشتند . با سقوط صفویه و تصرف مناطق غربی ایران توسط عثمانی ها ، حکومت کردستان ایران از دست خاندان اردلان خارج گردید ، اما با روی کار آمدن نادر شاه و بیرون راندن عثمانی ها حاکمیت دوباره خاندان اردلان بر کردستان اعمال گردید .

در طول سلسله های افشاریه و زندیه این ایالت مطیع حکومت مرکزی شد و در منازعات بین ایران و عثمانی حامی حکومت مرکزی بود . سیاست های سخت مالی نادر باعث شد که تعداد زیادی از اهالی اردلان به ایالت بابان مهاجرت کنند . اما از دوره ی زندیه آرامش به ایالت کردستان بازگشت و تا سقوط زندیه ادامه داشت . والی اردلان در پایان سلسله زندیه با اتکا بر ارتش منظم و کارآمد خود توانست مدعیان تاج و تخت ایران را سرکوب و با تصرف مناطق غربی ایران در به قدرت رسیدن آغا محمد خان نقش مهمی ایفا کند.ایالت کردستان یکی از ایالت های مهم ایران در زمینه سیاست خارجی و ارتباط با دولت عثمانی بود، مسأله مهم در آن زمان حکمرانی پاشایان بابان در سلیمانیه بود که باعث اختلاف فراوان میان ایران و عثمانی گردید .هرچند والیان کردستان اردلان از طرف حکومت مرکزی منصوب می شدند اما دارای نظام سیاسی اداری مستقلی بودند که باعث افزایش قدرت این ایالت گردیده بود

کلید واژه : ایران ، کردستان، افشاریه، زندیه، خاندان اردلان

فهرست مطالب

بخش مقدماتی:

الف: مقدمه، بیان مسأله

ب: سؤال اصلی تحقیق ، سئوالات فرعی تحقیق

ت: فرضیات تحقیق، پیشینه پژوهش

ث: محدوده زمانی پژوهش

ج: محدوده مکانی پژوهش، مشکلات و محدودیت های پژوهش، روش تحقیق

ح: معرفی منابع

بخش اول: جغرافیای کردستان و کردها..... ۱

فصل اول

گُردستان و محدوده ی آن

۱- گُردستان از نگاه نویسندگان ایرانی..... ۲

۲- گُردستان از نگاه نویسندگان خارجی..... ۳

الف- جغرافیای طبیعی..... ۵

۱- کوه های کردستان..... ۵

۲- رودهای کردستان..... ۶

۳- آب و هوای کردستان..... ۶

ب- منابع و ذخایر طبیعی گُردستان..... ۷

۱- جنگل..... ۷

- ۲- منابع زیر زمینی..... ۸
- ج- کشاورزی و دامداری..... ۸
- د- جغرافیای سیاسی..... ۹
- ذ - بخش های کردستان..... ۱۱
- تقسیمات کردستان..... ۱۲
- ۱- کردستان اردلان ۱۲
- ۱-۲- جوانرود و مریوان..... ۱۳
- ۱-۳- بانه ،سقز ،اسفند آباد..... ۱۴
- ۱-۴- اورامان..... ۱۴
- ۲- کردستان کرمانشاه..... ۱۵
- ۳- کردستان مکری..... ۱۵

فصل دوم:

گردها

- الف - منشاء و نژاد گردها..... ۱۶
- ۱- واژه گرد ۱۶
- ۲- خاستگاه گردها..... ۱۷
- ۳- منشاء نژاد گردها..... ۱۸
- ۴- گرد در ایران..... ۲۰
- ب- زبان..... ۲۱
- ج- دین و مذهب..... ۲۳

- د- پوشاک البسه..... ۲۴
- بخش دوم : پیشینه تاریخی سیاسی میرنشین اردلان از آغاز تا پایان صفویه..... ۲۵
- فصل اول : پیشینه خاندان اردلان قبل از تشکیل دولت صفوی..... ۲۶
- فصل دوم : حکمرانی میرنشین اردلان در دوره صفویه..... ۲۸
- گرددستان و تشکیل حکومت صفوی..... ۳۰
- ۲- میر نشین اردلان از شاه اسماعیل اول تا شاه اسماعیل دوم..... ۳۱
- ۲-۱ بگه بیگ (۹۰۱-۹۴۲ هـ.ق).....
- ۲-۲ مامون بیگ ثانی (۹۴۲-۹۴۴).....
- ۲-۳ سرخاب بیگ پسر مامون بیگ اول (۹۴۵-۹۷۵ هـ.ق).....
- ۲-۴ بساط بیگ پسر سرخاب بیگ (۹۷۵-۹۸۶ هـ.ق).....
- ۳- میران اردلان از شاه عباس اول تا شاه عباس دوم..... ۳۲
- ۳-۱ تیمورخان پسر سلطان علی بیگ (۹۸۶-۹۹۶ هـ.ق).....
- ۳-۲ هلوخان (۹۹۶-۱۰۱۴ هـ.ق).....
- ۳-۳ خان احمد خان (۱۰۲۶-۱۰۴۸ هـ.ق).....
- ۳-۴ سلیمان خان پسر میر علم الدین بن تیمورخان (۱۰۴۶-۱۰۶۶ هـ.ق).....
- ۳-۵ کلبعلی خان پسر سلیمان خان اردلان (۱۰۶۷-۱۰۸۲ هـ.ق).....
- ۴- والیان اردلان از شاه سلیمان صفوی تا سقوط دولت صفویه..... ۳۵
- ۴-۱ خان احمدخان پسر کلبعلی خان (۱۰۸۲-۱۰۹۱ هـ.ق).....
- ۴-۲ خسروخان پسر سلیمان خان (۱۰۹۱-۱۰۹۳ هـ.ق).....
- ۴-۳ تیمورخان آجرلویی (۱۰۹۳-۱۰۹۹ هـ.ق).....

- ۴-۴- حکومت مجدد خان احمدخان پسرکلبعلی خان (۱۰۹۹-۱۱۰۷هـ.ق).
- ۴-۵- محمدخان پسر خسروخان پسر سلیمان خان (۱۱۰۷-۱۱۱۳هـ.ق).
- ۵- موقعیت سیاسی خاندان اردلان در دربار صفوی ۳۷
- ۶- نتیجه گیری ۳۸
- ۷- وضعیت سیاسی کردستان اردلان از سقوط صفویه تا روی کار آمدن نادر شاه ۳۹
- الف- حکومت خانه پاشای بابان (۱۱۳۶-۱۱۴۰هـ.ق) ۴۱
- ب- حکومت علیخان (۱۱۴۰-۱۱۴۲هـ.ق) ۴۱
- بخش سوم : تحولات سیاسی کردستان اردلان در عهد افشاریه و زندیه ۴۳

فصل اول

میرنشین اردلان در عهد افشاریه.

- الف : میرنشین اردلان در عهد افشاریه ۴۴
۱. بر آمدن نادر شاه و تاسیس سلسله افشاریه ۴۴
- ۲- میرنشین اردلان از آغاز افشاریه تا مرگ نادرشاه (۱۱۶۰هـ.ق) ۴۶
- ۲-۱- عباس قلی خان (۱۱۴۲-۱۱۴۳هـ.ق).
- ۲-۲- سبحان وردی خان پسر عباس قلی خان اردلان (۱۱۴۳-۱۱۴۸هـ.ق).
- ۲-۳- مصطفی خان برادر سبحان وردی خان (۱۱۴۸-۱۱۴۹هـ.ق)
- ۲-۴- دوران دوم حکومت سبحان وردی خان (۱۱۴۹-۱۱۵۳هـ.ق).
- ۲-۵- خان احمدخان (۱۱۵۳-۱۱۵۴هـ.ق).
- ۲-۶- دوران سوم حکومت سبحان وردی خان (۱۱۵۴-۱۱۵۵هـ.ق)..

۷-۲- دوران دوم حکومت خان احمد خان (۱۱۵۵-۱۱۵۶هـ.ق)..

۸-۲- حاجی مولا وردی خان (۱۱۵۶-۱۱۵۷هـ.ق).

۹-۲- دوران چهارم سبجان وردی خان (۱۱۵۸-۱۱۶۰هـ.ق).

۳- میرنشین اردلان در عهد جانشیان نادر..... ۶۰

۱-۳- حسن علی خان اردلان (۱۱۶۱-۱۱۶۶هـ.ق).

ب: مناسبات میرنشین اردلان در عهد افشاریه با دولت عثمانی..... ۶۵

ج: مناسبات میرنشین اردلان در عهد افشاریه با بابانها..... ۶۷

نتیجه گیری..... ۶۹

د: وضعیت سیاسی کردستان اردلان از سقوط افشاریه تا برآمدن کریم ۷۱

فصل دوم

تحولات سیاسی کردستان اردلان در عهد زندیه

الف: میرنشین اردلان در عهد زندیه ۷۴

۱- و الیان اردلان در عهد کریم خان زند..... ۷۴

۱-۱- کریم خان پسر عباس قلی خان (۱۱۱۶هـ.ق).

۲-۱- خسروخان پسر احمدخان اردلان (۱۱۶۸-۱۱۷۶هـ.ق).

۳-۱- سلیمان پاشا بابان وعلی خان فرزند محمد پاشا (۱۱۷۷-۱۱۷۸هـ.ق).

۴-۱- حکومت مجدد خسروخان اردلان (۱۱۷۹-۱۲۰۴هـ.ق)..

۲- میرنشین اردلان در عهد جانشینان کریم خان زند تا ظهور آغا محمد خا..... ۸۳

۱-۲- کردستان در عهد علیمرادخان..... ۸۴

- ۳-۱- کردستان در عهد جانشینان علیمراد خان تا ظهور آغا محمد خان..... ۸۶
- الف : مناسبات میرنشین اردلان با دولت عثمانی در عهد زندیه..... ۸۹
- ب: نقش خاندان اردلان در روی کار آمدن قاجارها..... ۹۱
- نتیجه گیری..... ۹۲
- بخش چهارم: ساختار سیاسی اداری میرنشین اردلان..... ۹۳
- فصل اول : مقام والی و خصوصیات آن..... ۹۴
- ۱-۱- عنوان والی و میرنشین ۹۴
- ۲-۱- دستگاه جنگی میر نشین اردلان ۹۵
- فصل دوم : خانواده های با نفوذ میر نشین اردلان ۹۶
- ۱- خانواده وکیل ۹۶
- ۲- خانواده وزرا..... ۹۸
- فصل سوم : مهمترین مناصب میر نشین اردلان..... ۹۹
- ۱- مستوفی ۹۹
- ۲- نایب ۱۰۰
- ۳- میر آخور ۱۰۰
- ۴- وقایع نگاری و کتابدار..... ۱۰۱
- ۵- منشی ۱۰۱
- ۶- ناظر ۱۰۲
- ۷- خواجه سرایان ۱۰۲
- ۸- نتیجه گیری ۱۰۴
- ۹- منابع و ماخذ..... ۱۰۶

بخش مقدماتی

مقدمه :

در پژوهش حاضر، تحولات سیاسی کردستان اردلان در عصر افشاریه و زندیه یعنی از سال ۱۱۳۵ هـ. ق که حکومت صفویه سقوط کرد تا روی کار آمدن سلسله قاجار و مرگ خسروخان بزرگ والی اردلان در سال ۱۲۰۶ هـ. ق مورد بحث قرار گرفته است. موضوع پژوهش حاضر از ابعاد متفاوتی، مانند حدود و جغرافیای کردستان، اکراد و خاستگاه آنها، چگونگی ظهور خاندان اردلان و دست یافتن آنها به قدرت، رابطه آنها با دولت های مرکزی در دوره های صفویه، افشاریه و زندیه، چگونگی مشارکت این خاندان در حوادث و وقایع سیاسی و نظامی کشور و پیامدهای آن در کردستان، نقش میر نشین اردلان در منازعه قدرت میان دولت های ایران و عثمانی، شناخت ساختار سیاسی و اداری حکومت اردلان حائز اهمیت است.

بیان مسأله :

با توجه به اهمیت منطقه کردستان و حاکمیت خاندان اردلان در این ایالت در پژوهش حاضر بررسی تحولات سیاسی کردستان اردلان به عنوان بخشی از قلمرو ایران و منطقه حائل بین دولتهای افشاریه و زندیه و امپراتوری عثمانی، تاثیر و تاثرات سیاست دولتهای مذکور، همچنین مباحثی از قبیل شیوه اداره کردستان، مورد بحث قرار گرفته است. مسئله دیگر اینکه کردستان اردلان تا چه حد در قدرت سیاسی حکومت های افشاریه و زندیه نقش داشته است، همچنین معرفی والیان و حاکمان کردستان در دوره افشاریه و زندیه، شیوه عملکرد و پیوند آنها با حاکمیت مرکزی ایران و تبعات نبردهای ایران و عثمانی بر منطقه کردستان از دیگر مباحثی است که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین بررسی نظام سیاسی اداری آن را مورد توجه قرار داده است. بخش اول پژوهش شامل دو فصل می باشد که در فصل اول بررسی جغرافیای کردستان و حدود این ایالت با سایر مناطق دلیل موقعیت استراتژیکی کردستان

را بهتر مشخص می کند برای این که پیوند حاکمان کردستان را با حکومت های مرکزی ایران مورد نقد و بررسی قرار می دهد و فصل دوم منشاء و نژاد کردها را مورد بررسی قرار می دهد.

بخش دوم پژوهش در دو فصل به طور کلی حکومت میرنشین اردلان از زمان تأسیس و نقش این ایالت و والیان آن را در دوره صفویه به عنوان پیشینه ی تاریخی این خاندان در کردستان را مورد بررسی قرار می دهد. بخش سوم پژوهش در دو فصل تحولات سیاسی کردستان اردلان در عهد افشاریه و زندیه را مورد بحث قرار می دهد . بخش چهارم پژوهش در سه فصل به بررسی نظام سیاسی – اداری میر نشین اردلان می پردازد، فصل اول مقام والی و خصوصیات آن، فصل دوم خانواده های بانفوذ می رنشین و فصل سوم مهمترین مناصب میرنشین که مانند حکومت مرکزی اما در مقیاسی کوچکتر بوده ،در رأس تمام امور شخص والی قرار داشته است را مورد بررسی قرار می دهد . علت اصلی پرداختن به این پژوهش نبود اثر مستقلى در مورد تحولات سیاسی کردستان اردلان در عهد افشاریه و زندیه و نیز علاقه به تاریخ خاندان های محلی ایران باعث گردید به جمع آوری اطلاعات پرداخته شود .

سؤال اصلی تحقیق :

۱- کردستان اردلان در عصر افشاریه و زندیه به لحاظ سیاسی چه وضعیتی داشته است؟

سئوالات فرعی تحقیق :

۱- چرا والیان کردستان اردلان در منازعات میان ایران و عثمانی پیوسته حامی حکومت مرکزی ایران بوده اند؟

۲- چرا همواره والیان کردستان با وجود ضعف حکومت مرکزی هیچ گاه ادعای استقلال نمی کردند؟

۳- تأثیر منازعات نادر با عثمانی بر وضعیت اقتصادی کردستان تا چه اندازه بود؟

فرضیات تحقیق :

- ۱- والیان کردستان اردلان چون توسط حکومت مرکزی ایران منصوب می شدند و عنوان رسمی چهارمین والی ایران را داشتند در منازعات میان ایران و عثمانی پیوسته حامی ایران بودند.
- ۲- والیان کردستان با توجه به مناسبات نزدیکی که با حکومت مرکزی داشتند هیچ گاه ادعای استقلال نمی کردند.
- ۳- سیاست های مالی نادر باعث ویرانی اقتصاد کردستان اردلان و مهاجرت بسیاری از اهالی به ایالت بابان گردید.

پیشینه پژوهش :

تاریخ کردستان در دوره های افشاریه و زندیه بحث و پژوهش علمی جدی قرار نگرفته است در حالی که منابع مفید ولی اندک در این مورد به خصوص در ارتباط با خاندان اردلان وجود دارد که از مهمترین آنها می توان به تحفه ناصری در تاریخ و جغرافیای کردستان نوشته میرزا شکراله سنندجی، تاریخ اردلان نوشته مستوره اردلان و سیر الاکراد در تاریخ کردستان اثر عبدالقادر بن رستم بابانی اشاره کرد که این منابع به صورت روایی سرگذشت این خاندان را نقل و درباره آنها بحث کرده اند .

از تحقیقات جدید می توان کتابی با عنوان خاندان کرد اردلان در تلاقی امپراتوری های ایران و عثمانی تالیف شیرین اردلان همچنین چندین رساله با موضوعات ذیل اشاره کرد: رساله "اوضاع سیاسی کردستان در دوره صفویه" توسط خانم لیلی صالحی و با راهنمایی دکتر مقصودعلی صادقی در اسفند سال ۸۳ در دانشگاه تبریز مورد پذیرش قرار گرفته از رساله خویش دفاع نموده که بیشتر به بررسی اوضاع سیاسی اجتماعی کردستان در دوره صفویه

پرداخته است و نقش والیان اردلان در مناقشات بین ایران و عثمانی را مورد توجه قرار داده است. رساله دیگر به عنوان بررسی میر نشین اردلان در کردستان در عهد قاجاریه توسط جمال زهره با راهنمایی عطاالله حسنی در سال ۸۳ در دانشگاه شهید بهشتی دفاع شده است که بیشتر به بررسی ظهور خاندان اردلان و دست یافتن آنها به قدرت و رابطه آنها با حکومت مرکزی در دوره قاجاریه و چگونگی مشارکت این خاندان و نقش حکومت اردلان در منازعات میان دولتهای ایران و عثمانی و زمینه های سقوط آنان را مورد بررسی قرار داده است بیشترین توجه نگارنده این رساله به دوره قاجاریه معطوف می باشد .

رساله دیگر بررسی وضعیت خاندان اردلان از سالهای ۱۰۴۶ هـ . ق تا ۱۱۶۰ هـ . ق توسط کیهان مشیر پناه در دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر با راهنمایی دکتر وهاب ولی در سال ۱۳۸۳ می باشد که دفاع شده است ایشان دوره حکمرانی این خاندان را از انتخاب شهر سنندج به پایتختی تا عهد نادر شاه را مورد بررسی قرار داده است . سئوالات و فرضیات پژوهش حاضر نیز تا اکنون مورد نقد و بررسی قرار نگرفته است.

محدوده زمانی پژوهش:

محدوده این پژوهش یک دوره ۷۱ ساله است که از سقوط صفویان در سال ۱۱۳۵ هـ . ق تا روی کار آمدن آغا محمد خان قاجار و مرگ خسرو خان اردلان در سال ۱۲۰۶ هـ . ق را در بر می گیرد. دوره ای کوتاه از تاریخ ایران که پر از جنگهای داخلی میان مدعیان برای دستیابی به تاج و تخت ایران می باشد که از سقوط صفویه شروع و روی کار آمدن سلسله های افشاریه و زندیه و انتقال قدرت به قاجاریه و تاثیرات آن بر منطقه کردستان و نقش والیان این ایالت در دوره سلسله های مذکور را مورد بررسی قرار می دهد.

محدوده مکانی پژوهش:

محدوده مکانی پژوهش شامل قلمرو حکومت میرنشین اردلان، در دوره های افشاریه و زندیه می باشد. این قلمرو در عهد دولت های مختلف تغییر کرده است اما به طور کلی شامل کردستان فعلی و قسمتی از کرمانشاه و مناطقی از کردستان عراق در محدوده ی قلمرو بابان می شد.

مشکلات و محدودیت های پژوهش:

از مشکلات عمده تحقیق، محدودیت منابع مورد استفاده برای پژوهش می باشد زیرا در منابعی که توسط مورخان افشاریه همچون میرزا مهدی خان استرآبادی نوشته شده به حوادث ایالت کردستان کمتر توجه شده است. و از کنار حوادث این ایالت و اهمیت آن به صورت گذرا عبور کرده و تنها در کتاب مجمل التواریخ گلستانه است که نسبت به سایر منابع اوضاع این ایالت را بیشتر مورد توجه قرار داده است.

از دیگر موانع تحقیق نبود اسناد زیادی در رابطه با این دوره از تاریخ ایران می باشد که محقق باید بیشتر از لایه های کتاب هایی که در مورد تاریخ اکراد می باشد موضوعات مورد نظر خود را استخراج نماید که در بعضی از آن منابع هم بصورت یک جانبه به ذکر تاریخ این خاندان پرداخته شده و دسترسی به واقعیت با مشکل مواجه می باشد.

روش تحقیق:

روش به کار گرفته شده روش توصیفی -تحلیلی بر مبنای مطالعه کتابخانه ای می باشد که مرحله نخست آن جمع آوری اطلاعات داده ها، فیش برداری مطالب، مرحله ی بعدی نقد و

بررسی مطالب و مرحله ی پایانی تجزیه و تحلیل و تدوین مطالب به صورت متنی منسجم می باشد.

معرفی منابع:

در این بخش به معرفی سه مورد از کتاب های که در مورد خاندان اردلان نوشته شده و از اهمیت خاصی برخوردار هستند، می پردازیم که به ترتیب عبارتند از: الف- تحفه ناصری اثر میرزا شکراله سنندجی در تاریخ جغرافیای کردستان. ب- سیرالاکراد اثر عبدالقادر بن رستم بابا خانی. ج- تاریخ الاکرد اثر خانم مستوره اردلان که به بررسی تاریخ این خاندان در طول سلسله های این خاندان می پردازد.

الف - تحفه ناصری کتابی است در تاریخ و جغرافیای کردستان تألیف میرزا شکراله

سنندجی

میرزا شکراله سنندجی ملقب به فخرالکتاب و متخلص به فخری در سال ۱۲۷۵ هـ. ق در ایام حکومت امان اله خان ثانی در سنندج متولد شد. پدرش پیشکار حاکم جوانرود بود میرزا شکراله از سن هیجده سالگی به عنوان منشی به خدمت حکومت کردستان در آمده است وی مدتی هم در زمان حکومت احتشام السلطنه به سال ۱۳۱۶ هـ. ق نایب الحکومه محل اسفند آباد و نیلاق (از بخش های سنندج) بوده است. وی در زمان حکومت ابوالقاسم خان ناصرالملک قراگوز لو (۱۳۲۳-۱۳۱۹) مورد بی مهری ناصرالملک واقع شده و خانه نشین می شود، اما به رغم بی مهری ناصرالملک، میرزا شکراله کتابش را به نام او نموده است و بعد از آن خود را به دارالخلافه (تهران) می رساند تا نسخه ای از این کتاب (تحفه ناصری) را به مظفرالدین شاه قاجار پیشکش کند و به اعطای مواجب مفتخر گردد اما پس از مدتی در گذشت.

میرزا شکراله کتابش را به سه فصل تقسیم کرده است که در فصل نخست به جغرافیای کردستان شامل موقعیت و وضع عمومی سنندج و بلوکات و قصبات کردستان سنندج، رود ها، کوه ها و عشایر کردستان پرداخته است. بخش دوم کتاب او در مورد حکمرانی اردلان ها از ابتدای حکومت (۵۹۴ هـ ق) تا زمان برچیده شدن حکومتشان (۱۲۸۴ هـ ق) است و فصل سوم در مورد والیان کردستان اردلان از ۱۲۸۴ تا ۱۲۹۱ هـ ق صحبت کرده و بعد از آن از چگونگی حکومت بر کردستان در زمان ضمیمه شدن آن به حکومت کرمانشاهان و زمان ضمیمه شدن کردستان به قلمرو مسعود میرزای ظل السلطان تا سال ۱۳۱۹ هـ ق بحث می کند. در واقع این کتاب با توجه مولف از اوضاع حکومتی کردستان و صاحب نفوذ بودن وی در امور حکومتی از منابع مهم تاریخ و جغرافیای کردستان به شمار می رود.

ب - سیرالاکراد

میرزا عبدالقادر بن محمد امین بابانی به سال ۱۲۲۹ هـ ق در قلع چوالان از توابعه شهرزور متولد شد و تحصیلات خودش را همانجا ادامه داد و در جوانی عازم سنندج شد و در آنجا ادبیات فارسی و خوشنویسی را فراگرفت و پس از آن در نزد شاهزاده میرزا معتمدالدوله (۱۲۸۴ - ۱۲۹۱ هـ ق) حاکم کردستان منزلتی عالییافت و به درخواست او کتاب سیرالاکراد در تاریخ حکام اردلان و بابان را نوشت و سرانجام به سال ۱۲۸۹ هـ ق در سنندج درگذشت .

وی از مؤرخان مشهور کرد است و تاریخ سیرالاکراد او در یک مقدمه و ده فصل نگارش یافته است ، فصل اول در ذکر عدد طبقات اکراد و فصل دوم در رسیدن دعوت اسلام به کردستان و فصل سوم در تشکیل امارت اردلان و فصل چهارم در ذکر حکومت شاهزاده معتمدالدوله و فصل پنجم در ذکر امارت بابان و فصل ششم در آغاز اضمحلال امارت بابان توسط دولت عثمانی و فصل هفتم در ذکر کردستان مکرری و فصل هشتم در ذکر طوایف اکراد رواندز و فصل

نهم در ذکر منازل و فراسخ اربعه کردستان و فصل دهم در ذکر بعضی وقایع مختلفه و بیان پاره ای از علامات و آثار غریبه در کردستان است. مؤلف در نوشتن این کتاب بیشتر به تاریخ خاندان اردلان و بابان تاکید دارد در زمینه موضوع مورد نظر اطلاعات موثق زیادی دارا می باشد و در واقع ذیلی بر کتاب شرفنامه بدلیسی است. اما در بعضی موارد به دلیل گرایش به طایفه بابان، در بیان بعضی از وقایع که به جنگهای اردلان و بابان مربوط می شود از بابانها جانبداری کرده است متن کتاب به انشای ساده نوشته شده است و محقق در استفاده از اطلاعات کتاب به مشکل خاصی برخورد نمی کند.

ج - تاریخ الاکراد:

ماه شرف خانم متخلص به مستوره در ۱۲۲۰هـ. ق در سنندج متولد شد. پدرش، ابوالحسن بیک قادری، مردی ادیب و اهل علم، مادرش ملکالنساء وزیری از بزرگزادگان کردستان و عمویش، میرزا عبدالله رونق، مؤلف تذکره «حدیقه امان‌اللهی» بود. مستوره تحت نظر پدر و پدربزرگ خود به فراگیری علوم ادبی و دینی پرداخت و دیوانهای شعرای متقدم و متون تاریخی را مطالعه و در مسائل شرعی نیز نزد علمای آن روزگار تلمذ کرد. در ۱۲۴۴هـ. ق به عقد خسروخان، والی کردستان درآمد. او خطوط را استادانه می‌نوشت، اهل شعر بود و در شعر «مستوره» تخلص می‌کرد و بیشتر به فارسی شعر می‌گفت.

تاریخ الاکراد" اثر جاودانه وی یکی از تواریخ مهم مربوط به کرد و کردستان است مستوره با مطالعه عمیق در تاریخ کردستان و بهره گیری از دو کتابخانه بزرگ اردلانی ها و قادری ها و با توجه به آنکه خود در بطن حوادث قرار داشت، به تالیف کتابی درباره تاریخ کردستان همت گماشت. این اثر با نثری ساده و روان وقایع تاریخی کردستان را تا سال ۱۲۵۱هـ. ق در بر دارد. وی مجدداً کتاب خود را بازبینی کرد و این

بار وقایع را تا سال ۱۲۶۳هـ. ق تحریر نمود و میرزاعبدالله رونق، وقایع سالهای بعد از مرگ مستوره را تا سال ۱۲۶۷هـ. ق. به صورت مؤخره ای بر آن افزود. تاریخ الاکراد در سال ۱۳۲۵ش به همت ناصر آزادپور به چاپ رسید.